

## O'SMIR YOSHLAR AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGI VA ULARGA AXBOROT XURUJLARINING TA'SIRI.

*Raimjonova Xurshidabonu G`ofurjon qizi*

*Psixolog, Bo`ston 48 IDUM.*

### KIRISH

Bugungi kunda insoniyat "Axborot asri" deb nom olgan davrda yashamoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet tarmog'ining kengayishi va ijtimoiy tarmoqlarning ommalashuvi inson hayotining barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Endilikda axborot inson faoliyatining ajralmas qismiga, kundalik hayotning zarur ehtiyojiga aylangan. Har bir inson istalgan joyda, istalgan vaqtda kerakli ma'lumotni olish, almashish yoki uni yaratish imkoniyatiga ega. Bu holat jamiyat taraqqiyotiga katta turtki berayotgan bo'lsa-da, ayni paytda ma'lum xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy texnologiyalar tufayli odamlar orasidagi masofa qisqardi, muloqot chegaralari kengaydi. Biroq shu bilan birga, virtual makon orqali turli yot g'oyalar, zararli kontent va psixologik ta'sir vositalari ham inson ongiga tez va bevosita kirib bormoqda. Ayniqsa, bu holat o'smir yoshdagi avlodning ruhiy holati va dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Chunki o'smirlik davri — shaxs shakllanishining eng nozik, hissiy jihatdan o'zgaruvchan bosqichidir. Shu davrda inson o'zini izlaydi, dunyoni anglaydi, kimligini bilishga intiladi va tashqi ta'sirlarga eng ochiq bo'ladi.

Bugungi raqamli davrda o'smirlar axborotning eng faol iste'molchilari hisoblanadi. Ular ijtimoiy tarmoqlarda ko'p vaqt o'tkazadilar, internet orqali muloqot qilishadi, o'yinlar o'ynaydilar, turli kontentlardan foydalanadilar. Bu esa ularning ongi va ruhiyatiga ijobiy ta'sir bilan bir qatorda, salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarmoqda. Ayrim hollarda virtual olamdagi noto'g'ri axborot, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi o'yinlar, axloqsiz materiallar yoki milliy qadriyatlarga zid g'oyalar o'smirlarni ma'naviy jihatdan zaiflashtiradi, ularning ijtimoiy moslashuviga, fikrlash tarziga va xulq-atvoriga salbiy ta'sir o'tkazadi.

### MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida yoshlar siyosatini takomillashtirish, ularning ma'naviy va axloqiy kamolotini ta'minlash bo'yicha qator hujjatlar qabul qilingan. Ammo, axborot xurujlari kuchayib borayotgan davrda o'smirlarning axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlash dolzarb masalaga aylangan. Bu nafaqat texnik yoki axborotiy, balki psixologik, pedagogik va ma'naviy yondashuvni ham talab qiladi.

O'smirlik davri — inson hayotidagi eng murakkab, o'zgarishlarga boy davrlardan biridir. Bu paytda shaxs o'z "Men"ini anglash, mustaqil fikr shakllantirish,

jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qiladi. Aynan shu jarayonda axborot muhitining ta'siri nihoyatda kuchli bo'ladi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali o'smirlar turli ma'lumotlarni tezkorlik bilan oladilar. Ammo bu ma'lumotlarning barchasi ishonchli yoki foydali bo'lmasligi mumkin. Ayni paytda zararli kontentlar — zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi videolar, axloqsizlikni targ'ib etuvchi filmlar, noto'g'ri qadriyatlarni yoyuvchi bloglar — o'smirlarning ongini buzib, ularni xulq-atvor jihatidan salbiy tomonga yo'naltiradi.

Masalan, ayrim o'yinlar yoki filmlarda shafqatsiz, tajovuzkor qahramonlar ideal sifatida ko'rsatiladi. O'smir esa o'zida shu obrazni takrorlash istagini sezadi. Natijada agressivlik, befarqlik, ijtimoiy izolyatsiya, hatto depressiv holatlar kuchayadi. Shu sababli, o'smirning psixologik himoya tizimini shakllantirish, ularni axborotni tanlab iste'mol qilishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot-psixologik xavfsizlik — bu inson ongini, ruhiyatini va qadriyatlarini zararli axborot ta'siridan himoya qilishga qaratilgan tizimdir. Bu tushuncha nafaqat psixologiyada, balki sotsiologiya, pedagogika, falsafa va axloqshunoslikda ham keng qo'llaniladi.

Zamonaviy axborot makonida shaxsga bo'lgan ta'sirning kuchayishi sababli, o'smirlar uchun maxsus himoya mexanizmlarini yaratish zarur. Bunga oila, maktab, OAV va davlat siyosati hamohang bo'lishi kerak. O'qituvchilar va psixologlar o'smirlarga axborotdan to'g'ri foydalanish, uni tahlil qilish, turli manbalar o'rtasidagi farqni aniqlash ko'nikmalarini o'rgatishlari lozim.

Shuningdek, axborot-psixologik xavfsizlik milliy g'oya, vatanparvarlik, milliy qadriyatlar bilan bevosita bog'liq. Chunki o'z tarixini, madaniyatini, tili va dinini bilgan o'smir yot g'oyalarga nisbatan bardoshli bo'ladi.

O'smirlarning axborot muhitidagi himoyasini kuchaytirish uchun eng muhim narsa — bu psixologik immunitetni shakllantirishdir. Psixologik immunitet deganda, insonning zararli axborotlarni tahlil qilish, ularga tanqidiy yondashish va salbiy ta'sirdan himoyalaniish qobiliyati tushuniladi.

Bu jarayonda oila va ta'lim muassasalarining o'rni beqiyosdir. Ota-onalar bolalar bilan muloqotda bo'lishi, ularning internetdagi faoliyatini nazorat qilish bilan birga, ishonchli suhbat muhitini yaratishlari kerak. Maktabda esa psixologik tarbiya darslari orqali o'smirlarni ma'naviy mustahkamlash, mustaqil fikr yuritish, empatiya va mas'uliyatni oshirish yo'li bilan himoya mexanizmlari kuchaytiriladi.

Shuningdek, axborot xavfsizligini ta'minlash uchun davlat miqyosida ham chora-tadbirlar ko'rilmoqda. Axborot sohasida qabul qilinayotgan qonunlar, OAV faoliyatini tartibga soluvchi me'yorlar, yoshlar siyosatini rivojlantiruvchi dasturlar buning yaqqol isbotidir. Zamonaviy axborot texnologiyalari tufayli bugungi kunda insonlar dunyoning istalgan nuqtasida yashovchi kishilar bilan muloqot o'rnatish, fikr almashish hamda kerakli ma'lumotlarni olish imkoniyatiga egadirlar. Shu bilan birga,

ijtimoiy tarmoqlar, forumlar va onlayn chatlarda olib borilayotgan muloqotlar orqali uzatilayotgan ma'lumotlarning haqqoniyligi va ishonchliligini aniqlash tobora murakkablashib bormoqda. Virtual makonda foydalanuvchilarning asl shaxsiyati, maqsadi va niyatlarini bilish qiyin bo'lgani sababli, o'smirlarning notanish kiberdo'stlarga o'z sirlarini aytib berishlari yoki ruhiy holatini ularga oshkor etishlari salbiy oqibatlariga olib kelishi ehtimoli yuqori.

Bunday holatlar natijasida o'smirlar ongida internetga nisbatan psixologik tobeklik shakllanmoqda. Shu bois, axborot vositalaridan oqilona foydalanish, axborot madaniyatini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Zero, turli manfaatdor kuchlar internet orqali yoshlarning dunyoqarashiga ta'sir o'tkazish, ularning milliy qadriyatlariga zid g'oyalarni singdirish va ongini boshqarishga urinmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda o'smirlarning 90 foizi internetni asosiy axborot manbai sifatida ishlatadi. Bundan tashqari, internet tarmog'ida o'z joniga qasd qilishni targ'ib etuvchi 9000 dan ortiq hamda buzg'unchi, shahvoniy mazmundagi 4000 dan ziyod saytlar faoliyat yuritmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, kompyuter o'yinlarining qariyb 49 foizi zo'ravonlikni targ'ib etadi, 42 foiz o'smirlar esa pornografik materiallar ta'sirida qolgan. Shuningdek, 38 foiz o'smirlar muntazam ravishda zo'ravonlik xarakteridagi saytlarni, 26 foizi esa millatchilik ruhida sahifalarni kuzatadi. Ushbu raqamlar o'smirlar ongini himoya qilish va axborot xavfsizligini ta'minlash zarurligini yaqqol ko'rsatadi.

### XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'smir yoshlarning axborot-psixologik xavfsizligi nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki butun jamiyat taraqqiyoti va millat kelajagi uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bugungi kunda axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanar ekan, yoshlar internet va raqamli vositalar orqali dunyo bilan bevosita bog'lanish imkoniga ega bo'lib, bu jarayonda ular endi faqat axborot iste'molchilari emas, balki faol axborot yaratuvchilari sifatida ham maydonga chiqmoqdalar. Shunday sharoitda ularning ruhiy holatini, fikrlash tarzini va ma'naviy qadriyatlarini sog'lom saqlash davlat siyosati, oila tarbiyasi hamda ta'lim tizimi oldidagi eng dolzarb vazifalardan biridir.

Axborot oqimining keskin ko'payishi, ijtimoiy tarmoqlarda mavjud turli yot g'oyalar, zo'ravonlikni yoki buzg'unchi qarashlarni targ'ib qiluvchi kontentlarning keng tarqalishi o'smirlar ongiga salbiy ta'sir o'tkazishi mumkin. Shu bois, har bir yoshda axborot madaniyatini shakllantirish, ularni tanqidiy fikrlashga o'rgatish, yolg'on va manipulyativ axborotlarni farqlay olish ko'nikmasini rivojlantirish muhimdir.

Axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashda, birinchi navbatda, oilaning roli beqiyosdir. Ota-onalar farzandlari bilan ochiq muloqotda bo'lishlari, ularning

internetdagi faoliyatini nazorat qilishlari, virtual makondagi harakatlariga mas’uliyatli yondashishlariga yordam berishlari lozim. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida axborot xavfsizligi, internet madaniyati, raqamli etika kabi mavzularda muntazam targ’ibot-tashviqot ishlari olib borilishi zarur.

Davlat siyosati darajasida esa yoshlarni mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish, milliy g’oya va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ma’naviy immunitetni mustahkamlash strategik yo‘nalish sifatida belgilanishi kerak. Bu borada ommaviy axborot vositalari, ta’lim tizimi, psixologlar, sotsiologlar va oilaviy tarbiya institutlari o‘zaro hamkorlikda ishlashlari maqsadga muvofiqdir.

Demak, o‘smirlarning axborot-psixologik xavfsizligini ta’minlash — bu faqat texnik yoki huquqiy masala emas, balki chuqur ijtimoiy, psixologik va ma’naviy jarayondir. Bunday muvozanatni saqlash orqali biz nafaqat yoshlarni salbiy ta’sirlardan himoya qilamiz, balki ularda mustaqil fikrlash, ongli qaror qabul qilish, milliy va insoniy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantiramiz. Aynan shunday yondashuvgina kelajakda barkamol, ma’naviy yetuk, axborotdan foydalana oladigan avlodni voyaga yetkazishning kafolatidir.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar royxati :**

1. Saliyeva, N. (2020). *Axborot makonida shaxs psixologiyasi*. Toshkent: Oliy ta’lim nashriyoti.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni (2021). *Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida*.
3. Umarov, B., Qodirov, U., Karimov, X. (2012). *Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik*. Toshkent.
4. Boennan, P., & Burgess, Y. (2020). *Psychological resilience and information security in adolescence*. London: Routledge.
5. Sharopova, S. (2020). *Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik asoslari*. Guliston.